

La present edició és probablement l'aportació més important a l'estudi de la crònica jaumina que s'ha fet des de l'edició crítica de Bruguera. Per un costat, posa en circulació per primera vegada, en format facsimilar, el manuscrit més important del text del rei, l'oficial, que es trobava en mans privades fins mitjan segle xx. En l'edició dels dos investigadors valencians, a més, s'esmena encertadament una línia interpretativa sobre la filiació textual del *Llibre dels feits*, que en el seu moment ja van posar en dubte historiadors com J. Massó i Torrents i M. de Montoliu, es fixa definitivament el text i s'ofereix un recorregut complet i innovador, que ens fa veure la recepció de l'obra de Jaume I al llarg de la història i en cada un dels països que van conformar la Corona d'Aragó, pràcticament des del moment de la seua redacció —o de la seua fixació oficial, en temps precisament del Cerimoniós— fins als nostres dies. Un treball, per tant, rigorós en els continguts, de gran qualitat formal i definitiu en molts aspectes fins ara inèdits.

RAMON MORA GALBIS

Diccionari de Josep Bernat i Baldoví (1809-1864) en el seu context històric, Joaquim Martí Mestre, València, Denes editorial, 2011, 717 pp.

L'estudi de l'obra de Bernat i Baldoví ha rebut un impuls molt important a partir de 1999, quan es va celebrar el congrés *Bernat i Baldoví i el seu temps*, per part de l'Ajuntament de Sueca, la seua localitat natal, i sota els auspicis de la Universitat de València i de l'IIFV. L'any 2002 el Servei de Publicacions de la Universitat de València en publicà les actes. I des de l'any 2009, amb motiu del segon centenari del seu naixement, la Mancomunitat de la Ribera Alta i l'Ajuntament de Sueca han organitzat diverses iniciatives i actes culturals, entre els quals cal destacar l'edició de l'obra d'Abelard Saragossà, *El valencià de Bernat i Baldoví. Del passat al futur. Ideologia i tast lèxic* (Alzira, Bromera, 2009) i del diccionari que ara ens ocupa.

Tradicionalment, hom ha situat Josep Bernat i Baldoví al marge de la Renaixença, com un escriptor despreocupat per la recuperació del valencià. En part, aquesta idea arranca de la famosa i no sempre ben interpretada carta de Teodor Llorente a Joaquim Rubió i Ors, del 22 de gener de 1877, on el patriarca de la Renaixença —de qui en 2011 hem celebrat el centenari de la defunció— situava l'inici de la Renaixença

literària valenciana en els anys 1857-1859, amb els primers Jocs Florals de València i l'activitat cultural i literària de Vicent W. Querol, Marià Aguiló i ell mateix —i amb el precedent de Tomàs Villarroya el 1841—, i incloïa Josep Maria Bonilla i Josep Bernat i Baldoví dins de la «literatura político-popular», entre els escriptors que «no se preocupaban para nada del renacimiento de las letras lemosinas», al mateix temps que establia «una diferencia completa, una separación absoluta entre los que cultivamos la poesía lemosina docta y los que escriben en valenciano vulgar para el teatro o para los periódicos callejeros». Per tant, al mateix temps que assenyalava la poesia com pràcticament l'únic gènere docte conreat per la Renaixença valenciana, bandejava altres manifestacions literàries de l'època, com el teatre i la premsa —la qual no oblidem que en aquesta època era en gran part un exercici de creació—, per estar escrites «en el *patois* vulgar, sin género alguno de cultura literaria».

Afortunadament, en els darrers anys l'enfocament respecte a uns i altres escriptors ha anat canviant, i s'ha començat a valorar convenientment, dins del context renaixencista, l'obra d'autors anteriors a Teodor Llorente, com ara Joan Baptista Escorigüela, Josep Maria Bonilla o Pasqual Pérez, o d'altres del segle XVIII com Carles Ros o Carles Leon. I al mateix temps que es revisen les figures de la Renaixença, es revaloren les manifestacions «populars», com la premsa satírica o el teatre de costums. Com va dir Vicent Simbor en *Els orígens de la Renaixença valenciana* (València, Universitat de València, 1980), en la «peça valenciana» «teníem les bases ben fetes per a assolir un teatre de pretensions en la llengua del país», i si això no es va assolir no va ser precisament per culpa de Bernat i Baldoví, el qual, de fet, va jugar un paper decisiu a l'hora d'assentar les bases d'aquest teatre popular i costumista.

Com diu Joaquim Martí tant en la introducció del *Diccionari de Josep Bernat i Baldoví (1809-1864) en el seu context històric* com en la monografia *Josep Bernat i Baldoví. La tradició popular i burlesca* (Catarroja / Barcelona, Afers, 2009), per entendre la vertadera significació de l'obra de l'escriptor de Sueca —com la de la resta d'autors, hi afegiria jo—, cal integrar-la dins del context cultural del seu temps i dins de la tradició literària de la qual participa. Bernat i Baldoví fou sobretot un escriptor costumista, molt identificat amb les formes de vida i amb les preocupacions de la gent popular, especialment amb els llauradors valencians. L'obra de Josep Bernat participa dels gustos literaris del moment i de la tradició autòctona de literatura popular. Martí sintetitza en la introducció del *Diccionari* aquestes influències, que, segons diu, tenen en comú el fet de participar de la cultura còmica popular, de l'epicureisme i del costumisme.

Hi trobem especialment l'empremta dels col·loquis valencians dels segles XVII, XVIII i XIX (amb autors com Carles Ros, Carles Leon, Joan Baptista Escorigüela o Manuel Civera), i també de la comèdia burlesca, a través sobretot de *La infanta Tellina i el rei Matarot* atribuïda al pare Mulet, i de la prosa burlesca i costumista, a través d'obres com la *Rondalla de rondalles* de Lluís Galiana. Així mateix, manté semblances temàtiques i ambientals amb la poesia festiva, satírica i eròtica dels segles XVII i XVIII. Amb aquesta tria estètica, Bernat se situava dins d'un corrent de literatura costumista, satírica i festiva que als segles XVIII i XIX triomfava també en les lletres castellanes (sainets, comèdies burlesques, literatura de canya i cordell, prosa costumista i periodística) i internacionalment a altres països europeus, com França o Anglaterra.

Des d'un punt de vista cultista, i de «correcció» temàtica, Teodor Llorente es queixava en 1877 que escriptors com Bonilla i Bernat i Baldoví prenien el valencià «como lo habla el pueblo, para dejarse comprender de él, y dan a sus escritos cierto carácter jocoso, que solía ser grosero». Però, allò que als ulls de Llorente semblava un defecte ho podem entendre, des del nostre punt de vista lingüístic, o historicolingüístic, com una virtut. Com destaca Joaquim Martí, la recerca del verisme fou un aspecte clau dins del costumisme, i aquesta recerca tingué lloc en gran part a través del llenguatge, particularment del lèxic. Per això Josep Bernat es va esforçar per reproduir en els seus escrits el valencià col·loquial i popular del seu temps. Germà Colón, en la seua comunicació al congrés *Bernat i Baldoví i el seu temps*, ja va comentar que el nostre autor «es trobava en un món rural, encara no massa influït per la civilització tècnica», i per això «el seu llenguatge té una immediatesa extraordinària» i «és una mina en l'ús d'un lèxic valencià ben autèntic, no gens influït per modes forasteres». En aquest sentit, com diu Martí en la introducció al *Diccionari*, Bernat i Baldoví va ser una figura clau en la transmissió i l'evolució literària de la varietat lingüística popular i del registre col·loquial valencià moderns, puix a través de la seua obra, aquest model lingüístic, reflex de la llengua popular i col·loquial, va passar a la producció literària posterior, que arriba fins als nostres dies. D'altra banda, Bernat i Baldoví, el qual no oblidem que era jurista i polític, a més de periodista, va introduir en els seus escrits, sobretot en la premsa, aquest tipus de lèxic. Per això, Joaquim Martí inclou en el *Diccionari* veus com *enigmàtic, espedient, obtús, oficial, oficina, diputat, redactor, precepte, interventor*, etc., algunes del les quals veritables cultismes, que pertanyen a registres més formals i que també conformen la llengua del nostre autor.

Com assenyala Joaquim Martí, el model lingüístic de Bernat i Baldoví continua en línies generals el patró dels col·loquiers valencians del segle XVIII i primera meitat

del XIX, amb els quals compartia un mateix públic i una mateixa intenció costumista i popular. Aquest model es concreta, com ja hem vist, en l'ús preferent d'un vocabulari popular i col·loquial, i també en la preferència per una ortografia dialectalitzant, que hom considerava més fàcilment comprensible pel públic lector en una època de forta desorientació ortogràfica, i a falta de la fixació d'un model ortogràfic estable. Però no es pot dir que Bernat es desentenguera del futur de la llengua pròpia, sinó que va heretar també dels principals autors de col·loquis, cas de Carles Ros, Carles Leon, Joan Baptista Escorigüela o Manuel Civera, la voluntat de defensar-la, reivindicant-ne l'ús, i reprovant l'actitud dels valencians que renunciaven a la seua llengua i adopten el castellà. Una actitud reivindicativa que ha estat assenyalada per diversos autors (Joan Fuster, Vicent Simbor, Enric Balaguer) pel que fa a *El Mole*. Aquesta revista, fundada l'any 1837, i que, com ja va indicar Sanchis Guarner en *El sector progressista de la Renaixença valenciana* (València, Universitat de València, 1978), «fou el primer setmanari festiu de la premsa catalana», estava dirigida per Josep Maria Bonilla, que comptava amb la col·laboració de Pasqual Pérez i de Bernat i Baldoví. Joaquim Martí recorda aquest fet, és a dir, la participació activa de Bernat en *El Mole*, la qual cosa no sempre s'ha tingut prou en compte, i, per tant, que devia combregar amb les idees lingüístiques que s'hi exposaven. De fet, Martí aporta textos procedents de les revistes que va dirigir Bernat, *La Donsayna* i *El Tabalet*, i també de la seua producció teatral, on el nostre autor denuncia la relació entre l'ús del castellà i la voluntat de distinció social, i satiritza els tipus socials que representen aquesta pràctica, com els polítics arribistes i sense escrúpols, els petimetres i *coents*, o els aspirants a poetes en castellà, al mateix temps que fa una apologia de l'ús del valencià, i en defensa la utilització pública i la seua riquesa i aptesa per a qualsevol situació i registre, oral i escrit.

Joaquim Martí es planteja en el *Diccionari de Josep Bernat i Baldoví (1809-1864) en el seu context històric* la lloable empresa de «contribuir a omplir l'escassetesa de buidatge de textos valencians dels segles XVIII i XIX en el *DCVB* i el *DECat*, i consegüentment a millorar el coneixement del nostre vocabulari històric, possibilitant-ne una valoració crítica que permeta obrir la porta al seu aprofitament actual». Per aconseguir aquest objectiu fa servir una metodologia comparativa i diacrònica. Pretén, així, poder «valorar millor l'aportació lèxica de Bernat en el conjunt de la història del lèxic català». No ens enganyarem si diem que aquest és bastant més que el diccionari de la llengua d'un autor del segle XIX, ja que per tal de situar el vocabulari de Bernat i Baldoví en el seu context històric aporta nombroses dades documentals procedents d'altres textos,

especialment dels segles XVIII i XIX, però també d'altres èpoques, anteriors i posteriors. Els exemples, i les definicions elaborades a partir d'aquests exemples, constitueixen, de fet, una de les principals aportacions del *Diccionari de Josep Bernat i Baldoví*. Car entenem que els exemples són fonamentals en els diccionaris, encara que no tots els contenen, i més encara quan procedeixen de fonts documentals; són la millor manera d'informar-nos sobre els usos i la vida de les paraules, i, a través d'aquestes, sobre el món que representen. I això, en un diccionari històric, és encara més important, ja que els exemples contribueixen a actualitzar la nostra representació del món evocat per les paraules. Joan Bastardas, en els *Diàlegs sobre la meravellosa història dels nostres mots* (Barcelona, ed. 62, 1996), reivindicava el valor dels exemples en els diccionaris quan escrivia que «un diccionari farcit de bons exemples és el llibre que, naufrag en una illa deserta d'homes, voldria tenir, perquè cadascun dels mots li evocaria aspectes de la cultura deixada i enyorada, com no ho podria fer la seva pròpia memòria; el mantindria civilitzat».

Joaquim Martí estudia les veus incloses en el *Diccionari* tenint en compte les obres lexicogràfiques actuals i antigues, els corpus informatitzats, els estudis sobre variació diatòpica i diacrònica del lèxic i els atlas lingüístics, i considera també la comparació amb altres varietats lingüístiques, sobretot amb les més pròximes a la llengua catalana, com el castellà, l'aragonés, el francès i l'occità. L'estudi comparatiu es complementa, quan escau, amb informació sobre els mecanismes i procediments de creació lèxica i sobre l'etimologia, sobretot si aquesta informació completa, matisa o corregeix les dades dels diccionaris històrics i etimològics de referència.

En definitiva, creiem que el *Diccionari de Josep Bernat i Baldoví (1809-1864) en el seu context històric* és un llibre fet amb una bona metodologia lexicogràfica i amb l'aportació d'una gran riquesa documental, que complementa els estudis anteriors de Joaquim Martí sobre aquests temes, especialment la ja esmentada monografia *Jospe Bernat i Baldoví. La tradició popular i burlesca* (Catarroja / Barcelona, Afers, 2009) i el *Diccionari històric del valencià col·loquial (segles XVII, XVIII i XIX)* (València, Universitat de València, 2006). El llibre contribuirà a conèixer millor no sols el lèxic d'un dels autors més representatius del model lingüístic popular del XIX, com Bernat i Baldoví, sinó en general del vocabulari valencià del XIX, i també en bona part del XVIII. Un llibre que, a més d'instructiu, resulta entretingut, i, per tant, ben recomanable no sols per als estudiosos de la història del lèxic i de la història cultural, sinó també per als lectors actuals en general, i especialment per als ensenyants i aprenents de la llengua i per a

aquells que vulguen millorar-ne l'ús. Tots ells hi trobaran, autoritzats per diverses fonts documentals, mots, locucions i refranys tradicionals genuïns, reivindicables actualment, i que no sempre són ben presents per als parlants actuals. Citem només, per concloure, formes com les següents: *aürtar*, *corfoll*, *cornaló*, *cremelló*, *descadarsar*, *dida*, *escombrar*, *escorrim*, *poncil*, *al be* 'eixancat damunt el coll i les espatles d'un altre', *pardal descuat* 'persona astuta i experimentada', *saber les beceroles*, *home de colp i volta*, *anar en corfa i molla* 'anar nu', *fer entrada de rossí francès*, *flux de pestell* 'persona de caràcter feble', *a qui no té dinés ningun sant li posa l'olla*, *el qui peix vol menjar els garrons s'ha de banyar*, entre moltes altres que podríem aportar i que faran les delícies d'etnògrafs i filòlegs.

RAFAEL ROCA
Universitat de València

Josep Guia i Marín, *Ficció i realitat a l'Espill: Una perspectiva fraseològica i documental*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2010, 260 pp.

Written in Valencia in the second half of the fifteenth century, *Espill*, also known as *Llibre de consells*, and *Llibre de les dones*, is an undisputed masterpiece of Catalan literature. *Ficció i realitat a l'Espill* attests to the substantial contribution that Josep Guia i Marín makes to a field of scholarship, which for many decades has been of primary interest to a number of critics and literary historians. With rigorous method of analysis and a sharp eye for minute detail, Guia cuts to the core of the thorniest issues attendant upon the study of that Valencian *chef-d'oeuvre*.

Guia addresses his book to the «lector nou» as well as to those «qui ja coneixen l'obra» (p. 9). Indicative of what Guia has to offer to the neophyte is the thorough, highly readable exposition, found in chapter 1 (pp. 15-44), regarding the text of *Espill* and its transmission. Guia does not skimp on such standard items as the arrangement of the rubrics in unison with the layout of the plot, the unfolding of the intricate narrative, the characteristics of not only the unique extant manuscript (Vaticanus Latinus 4806) but also the various printed editions. Guia gives credit where credit is due especially in highlighting the merits of such landmark publications as the *editio princeps* of 1531 (pp. 25-30), and the respective editions by Roc Chabàs of 1905 (pp. 35-8) and Ramon Miquel i Planas, which appears in two volumes—the first in 1929